

выкарыстоўваюцца ў якасці сенажацей і паш, балоты — у экалагічных мэтах, для збору ягад, як крыніца торфу.

Гаспадарчая дзейнасць прыводзіць да змены расліннасці Беларусі. Абвастраецца праблема захавання біялагічнай разнастайнасці. У сувязі з гэтым ахоўваюцца 303 віды раслін (бяроза карлікавая, венерын чаравічак, цыбуля мядзведжая і інш.), занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь (4-е выд., 2014). Якія мерапрыемствы па ахове расліннасці можна прапанаваць?

Падвядзём вынікі. Флора Беларусі налічвае каля 12 тыс. відаў, у тым ліку больш за 4000 відаў сасудзістых раслін. Расліннае покрыва ўключае лясную, лугавую, балотную і водную расліннасць. Лясны тып расліннасці з'яўляецца занальным (больш за 40 % плошчы краіны). Самыя распаўсюджаныя ў Беларусі хваёвыя лясы займаюць каля 50 % лесапакрытай плошчы. Лугавая расліннасць займае 12 % тэрыторыі і прадстаўлена травяністымі раслінамі. Балотная расліннасць займае крыху больш за 4 % тэрыторыі і ўключае нізінныя травяныя балоты, верхавыя сфагнавыя і пераходныя змешаныя.

Праверце сябе. 1. Якую колькасць відаў уключае флора Беларусі? 2. Якая лясістасць характэрная для Беларусі? 3. На якія групы падзяляюцца лясы Беларусі? 4. Якія тыпы лугоў Беларусі вылучаюць?

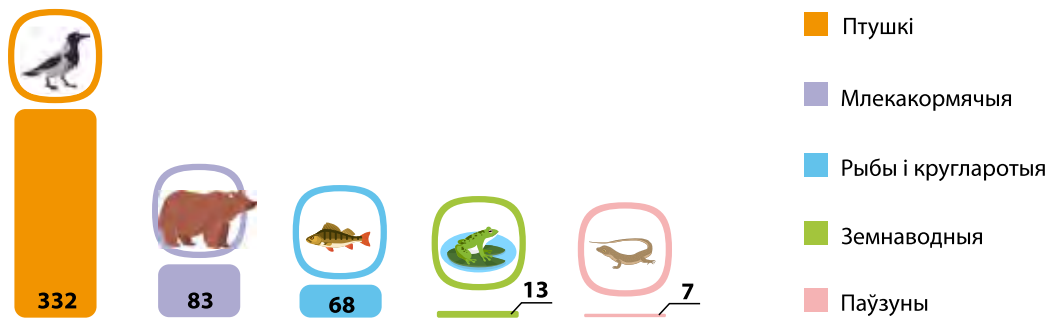
Праблемныя пытанні. 1. Растлумачце тэрытарыяльныя адрозненні лясістасці ў Беларусі. 2. Як будуць змяняцца лясістасць і відавы склад расліннасці ў выніку пацяплення клімату? 3. Якія лугі (пойменныя або пазапойменныя) адрозніваюцца вялікай відавой разнастайнасцю, а якія — больш высокай прадукцыйнасцю? Адказ абгрунтуйце.

Ад тэорыі да практыкі. 1. Вызначце залежнасць паміж чацвэрцічнымі адкладамі, глебамі і лясістасцю. 2. Вызначце, якія лясы пераважаюць у вашай мясцовасці і якія выкарыстоўваюцца. Падрыхтуйце паведамленне. 3. Вызначце, у якіх галінах выкарыстоўваюцца біялагічныя рэсурсы вашай мясцовасці.

§ 13. Жывёльны свет

Успомніце. Чаму для жывёльнага свету характэрная занальнасць? Якія жывёлы пражываюць у лясах умеранага пояса? Якія жывёлы з'яўляюцца сімваламі Беларусі?

1. Сучасны склад фаўны. Жывёльны свет Беларусі набыў сучаснае аблічча пасля адступлення паазерскага ледавіка. Фаўна Беларусі налічвае

Мал. 44. Структура фаўны пазваночных жывёл Беларусі

503 віды пазваночных жывёл (мал. 44) і больш за 30 тыс. відаў беспазваночных. Фаўна млекакормячых уключае 83 віды, сярод якіх пераважаюць грызуны і драпежнікі.

Самая разнастайная фаўна птушак — больш за 330 відаў, з іх амаль 240 відаў гняздуюцца на тэрыторыі краіны. У жывёльным свеце 20 відаў земнаводных і паўзуноў, 68 відаў рыб і кругларотых. Аснову жывёльнага свету складаюць млекакормячыя і птушкі лясной зоны. Сярод іх прадстаўнікі таежнай фаўны: буры мядзведзь, вавёрка, лось, рабчык, глушэц і інш. Больш разнастайная фаўна шыракалістага лесу: зубр, казуля, лясная куніца, зялёны дзяцел, салавей і інш. Радзей сустракаюцца прадстаўнікі фаўны тундры (белая курапатка) і стэпаў (звычайны хамяк, заяц-русак, палявы жаўрук і інш.). Пацяпленне клімату спрыяе пашырэнню арэалаў стэпавых відаў.

Жывёльны свет змяняецца пад уздзеяннем гаспадарчай дзейнасці. За апошнія 300–400 гадоў знікла больш за 20 відаў пазваночных: тур, лясны тарпан, собаль, лань, лясны кот і інш. Больш не сустракаюцца такія птушкі, як ружовы пелікан, дроп. У выніку будаўніцтва плацін у рэках знікла больш за 10 відаў рыб, сярод якіх бялуга, рускі асетр, сёмга, кумжа.

У краіне вядзецца акліматызацыя жывёл.

За апошнія стагоддзі фаўна Беларусі ўзбагацілася такімі відамі, як андатра, янот-паласкун, янотападобны сабака, амерыканская норка. Адноўлена папуляцыя зубра і высакароднага аленя. Вядуцца працы па акліматызацыі тарпана, каня Пржавальскага. Больш за 10 відаў рыб (белы амур, амерыканскі сомик, таўсталобік і інш.) папоўнілі вадаёмы краіны.

Сустракаецца і незалежная ад чалавека інвазія жывёл, напрыклад рассяленне каларадскага жука, ратана-галавешкі, амерыканскага рака і інш. У жывёльным свеце Беларусі каля 30 відаў інвазіўных жывёл, якія адмоўна ўплываюць на біяразнастайнасць.

2. Жывёльны свет лясоў. Па месцах пражывання жывёлы групуюцца ў фаўністычныя комплексы лясоў, лугоў і палёў, балот, вадаёмаў і іх узбярэжжаў, паселішчаў чалавека (мал. 45). Найбольш багаты і разнастайны жывёльны свет лясоў. Звязана гэта з наяўнасцю ў лясах вялікай колькасці корму і хованак. Звычайнымі насельнікамі лясоў з'яўляюцца лось, казуля, вавёрка, дзік, воўк, лясная куніца, крыжадзюб-яловік, вялікая сініца, сойка, 10 відаў дзятлаў, рабчык.

Мал. 45. Групоўка жывёл па месцах пражывання

Жывёльны свет фаўністычнага комплексу залежыць ад тыпаў лесу. У хвойніках ён бяднейшы, у ельніках, багацейшых на кармы, з лепшымі

Мал. 46. Прадстаўнік фаўністычнага комплексу лясоў — алень

хованкамі, — больш разнастайны. Яшчэ больш разнастайны жывёльны свет змешаных лясоў. Тыповымі прадстаўнікамі з'яўляюцца дзік, казуля, высакародны алень (мал. 46), лясная куніца, больш за 180 відаў птушак. Сярод іх звычайная зязюля, усходні салавей, чорнагаловы шчыгол, цецярук, вушастая сава, ястраб-цецяроўнік, арлан-белахвост і інш. Пераважна ў забалочаных лясах поўначы і паўночнага ўсходу Беларусі сустракаецца буры мядзведзь. У Белавежскай пушчы жыве самы буйны

прадстаўнік млекакормячых нашых лясоў — зубр. У цяперашні час прадзідца рассяленне зуброў, створана каля 10 асобных папуляцый. Часта ў лясах сустракаюцца земнаводныя і паўзуны.

3. Жывёльны свет палёў і лугоў.

Тыповымі насельнікамі палёў і лугоў з’яўляюцца грызуны: палёўка шэрая, мыш палявая, пераважна на паўднёвым захадзе — звычайны хамяк і рабы суслік. Тут можна сустрэць зайца-русака, звычайнага крата, белагрудага вожыка, з драпежнікаў — ліса, гарнастая, чорнага тхара, ласку. Найбольшай разнастайнасцю вылучаецца фаўна птушак, якая ўключае перапёлку, шэрую курапатку, жаўрукоў, драча (мал. 47). Земнаводныя і паўзуны прадстаўлены спрытнай і жывароднай яшчаркамі, вастрямордай і травяной жабамі. Шмат на палях і лугах насякомых, у тым ліку шкоднікаў сельскагаспадарчых культур.

Мал. 47. Прадстаўнік фаўністычнага комплексу палёў і лугоў — драч

У фаўністычным комплексе палёў і лугоў пераважаюць невялікія жывёлы. Улетку колькасць жывёл фаўністычнага комплексу павялічваецца, а зімой — памяншаецца. Чым гэта тлумачыцца?

4. Жывёльны свет балот. Неспрыяльныя ўмовы пражывання абумовілі беднасць жывёльнага свету балот. Шырока прадстаўлены земнаводныя і паўзуны: вастрямордая і азёрная жабы, вужы, гадзюка звычайная. На поўдні краіны сустракаецца балотная чарапаха. Улетку, у сувязі з павелічэннем рэкрэацыйнай нагрузкі на лясныя экасістэмы, на балоты заходзяць лось, дзік, казуля, сустракаюцца гарнастай, амерыканская норка. Своеасаблівая фаўна птушак: шэрая і белая чаплі, шэры журавель, крыжанка, качка-цыранка, балотная сава, вялікі падворлік, вяртлявая чарацянка і інш.

5. Жывёльны свет вадаёмаў і ўзбярэжжаў. Яшчэ больш своеасаблівы жывёльны свет вадаёмаў. Вадаёмы, берагі рэк і азёр з’яўляюцца асяроддзем пражывання рыб, земнаводных, птушак і млекакормячых. У вадаёмах сустракаюцца шчупак, акунь, плотка, лешч, сярэбраны і залаты

Мал. 48. Прадстаўнік фаўністычнага комплексу вадаёмаў — сом

карасі, лiнь, радзей — каштоўныя віды рыб: судак, мянтуз, вугор. У рэках і азёрах водзіцца самая буйная рыба ў краіне — сом (мал. 48). Зрэдку сустракаюцца харыус, стронга, вусач, занесеныя ў Чырвоную кнігу. На берагах вадаёмаў жывуць звычайны бабёр, андатра, выдра. Яны жывуць у норах на берагах, але большую частку жыцця праводзяць у вадаёмах. У вадаёмах шмат земнаводных (азёрная і сажалкавая жабы, звычайны і грабенчаты трытоны), водзіцца вузкапальцы і даўгапальцы ракі. З птушак гняздуюцца крыжанка, шэрая качка, качка-цыранка, шэрая чапля, азёрная і шызая чайкі, лебедзь-шыпун і лебедзь-клікун. У час сезонных пералётаў спыняюцца гуменнік, белалобая і шэрая гусі. У берагах рэк гняздыцца берагавая ластаўка, зімародак.

У вадаёмах шмат земнаводных (азёрная і сажалкавая жабы, звычайны і грабенчаты трытоны), водзіцца вузкапальцы і даўгапальцы ракі. З птушак гняздуюцца крыжанка, шэрая качка, качка-цыранка, шэрая чапля, азёрная і шызая чайкі, лебедзь-шыпун і лебедзь-клікун. У час сезонных пералётаў спыняюцца гуменнік, белалобая і шэрая гусі. У берагах рэк гняздыцца берагавая ластаўка, зімародак.

6. Жывёльны свет паселішчаў чалавека. Тыповымі прадстаўнікамі жывёл, якія селяцца побач з жыллём чалавека, з'яўляюцца дамавая мыш і чорны і шэры пацукі. У агародах і садах жывуць звычайны крот, звычайная буразубка, звычайны вожык. Даволі часта на паляванні заходзяць чорны тхор і ласка. З птушак побач з чалавекам жывуць вясковая ластаўка, дамавы і палявы вераб'і, звычайны шпак, шызы голуб, шэрая варона, сарока, белы бусел. Зімой у пошуках ежы прылятаюць снягір і вялікая сініца.

7. Гаспадарчае выкарыстанне і ахова жывёльнага свету. Многія жывёлы Беларусі з'яўляюцца аб'ектамі палявання і рыбалоўства. Рэсурснымі відамі з'яўляецца больш за 20 відаў млекакормячых. Сярод іх лось, дзік, высакародны алень, казуля, заяц-русак, бабёр, амерыканская норка, ліс і інш. Адно з асноўных крыніц мяса. На большасць рэсурсных відаў жывёл паляванне абмежавана. Колькасць асобін прамысловых жывёл у папуляцыях павялічваецца. Да рэсурсных адносяцца больш за 30 відаў птушак: крыжанка, качка-цыранка, рабчык, глушэц, шэрая курапатка і інш. Маюць прамысловае значэнне і многія віды рыб.

Асобныя віды жывёл Беларусі страцілі звыклыя месцы пражывання, што вядзе да знікнення папуляцыі.

Забеспячэнне захаванасці біялагічнай разнастайнасці — адна з асноўных задач дзяржавы. Дзякуючы рэалізацыі дзяржаўнай праграмы «Ахова навакольнага асяроддзя і ўстойлівае выкарыстанне прыродных рэсурсаў» на 2021–2025 гг. у краіне выяўлены і перададзены пад ахову 1237 месцаў пражывання дзікіх жывёл і месцаў росту дзікарослых раслін. Таксама важным сродкам аховы асобных відаў раслін і жывёл, якія знаходзяцца на мяжы знікнення, з’яўляецца Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь.

Чырвоная кніга Рэспублікі Беларусь уключае 104 віды пазваночных жывёл, у тым ліку зубра, бурага мядзведзя, барсука, рысь, вавёрку-палятуху. Пад аховай знаходзіцца 70 відаў птушак: арлан-белахвост, чорны бусел, некалькі відаў соў, арол-вужаед, скапа і інш. Ахоўваюцца 10 відаў рыб: стронга, сцерлядзь, вусач, харыус і інш.; земнаводныя і паўзуны: чаротавая рапуха, грабенчыты трытон, балотная чарапаха, мядзьянка.

Падвядзём вынікі. Жывёльны свет Беларусі ўключае больш за 500 відаў пазваночных і больш за 30 тыс. відаў беспазваночных жывёл. Па месцах пражывання жывёлы групуюцца ў фаўністычныя комплексы лясоў, лугоў і палёў, балот, вадаёмаў і іх узбярэжжаў, паселішчаў чалавека. Самай разнастайнай і багатай па відавым складзе з’яўляецца фаўна лясоў.

Праверце сябе. 1. Прадстаўнікі якіх прыродных зон сустракаюцца ў фаўне Беларусі? 2. На якія фаўністычныя комплексы падзяляецца жывёльны свет Беларусі? 3. Чаму фаўністычны комплекс лясоў з’яўляецца самым разнастайным па колькасці відаў?

Праблемныя пытанні. 1. Чаму наяўнасць інвазіўных відаў жывёл неспрыяльна адбіваецца на біялагічнай разнастайнасці? Прывядзіце прыклады. 2. Чаму фаўна ельнікаў больш разнастайная, чым фаўна хвойнікаў, але саступае фаўне змешаных лясоў?

Ад тэорыі да практыкі. 1. Вызначце, якія асаблівасці жывёльнага свету характэрныя для вашай мясцовасці, і падрыхтуйце паведамленні пра віды жывёл, занесеныя ў Чырвоную кнігу Рэспублікі Беларусь. 2. Як вы ўдзельнічаеце ў захаванні расліннага і жывёльнага свету?